

ПРО ВІДЕНСЬКУ КАВУ І НЕ ТІЛЬКИ

В. МЕРЦІЙ

Кава... Для геолога цей культовий підбадьюрюючий напій, зварений прямо в похідному кухлі на невеличкій ватрі під час короткого відпочинку на маршруті десь у горах, тайзі чи на березі річки, стає своєрідним містком між дикою місщиною та далекою цивілізацією. Лише ввечері біля намету на базі партії можна зварити на вогнищі щось більш витончене, трохи подібне до кави по-віденськи. П'єш каву, аналізуєш сьогоднішній маршрут, плануєш завтрашній, стиха наспівуючи пісню:

*Ну что, мой друг, свистишь?
Мешает жить Париж?
Ты посмотри – вокруг тебя тайга.
Подбрось-ка дров в огонь,
Послушай, дорогой,
Он – там, а ты – у черта на рогах.*

Але тут мова йтиме зовсім не про Париж, а про Відень. Окрім знаменитої кави австрійська столиця асоціюється в нас із Віденською оперою, вальсами Йоганна Штрауса, собором Святого Стефана, помпезними палацами та велетенськими площами перед ними, парком Пратер, кільцевими бульварами, Дунаєм, фіаками, розкішними бакенбардами імператора Франца Йосифа, тортом «Захер», віденським шніцелем та мало іще з чим! Як і кожне велике місто, колишня столиця Австро-Угорської імперії має власне архітектурне обличчя і складну історію.

Між іншим, кавова історія Відня має причетність і до України. Мабуть, мало кому відомо, що українець Юрко Кульчицький (1640-1694), по-перше, врятував від турецької навали австрійську столицю, а відтак і всю Європу; по-друге, започаткував споживання

кавового напою у Відні, яке згодом поширилося на весь Старий Світ.

Поява тут кави пов'язана з героїчною історією або навіть романтичною легендою про облогу Відня в 1683 році численним військом турецького султана Мехмеда IV. В історичних джерелах Ю. Кульчицького називають героєм, розвідником, кур'єром, купцем, шпигуном, перекладачем, авантюристом, першим кав'ярником у Відні, і, мабуть, усі ці назви без виключення безпосередньо стосуються нашого неординарного земляка!

Слава Ю. Кульчицького не дає спокую полякам, які вважають його своїм героєм і називають Jerzy Franciszek Kulczycki, для австрійців та угорців він Georg Franz Koltshitzky сербсько-го походження [10, 11, 13]. Насправді ж він був поляком лише за підданством, а походив з українського (руського) шляхетського православно-го роду Кульчицьких-Шелестовичів, які упродовж багатьох століть жили в селі Кульчиці Шляхотські Самбірського району на Львівщині і мали власний герб Сас [2]. Найвідомішими далекими родичами Юрка Кульчицького були кошовий отаман Війська Запорізького Петро Конашевич-Сагайдачний (1570-1622) та славетний Великий Каменярь Іван Франко (1856-1916; його матір походила з роду Кульчицьких). Очевидно, батькові Кульчицького під тиском обставин довелося змінити православну віру на католицьку, про що свідчить надання Юрію другого імені під час хрещення – Франц.

Про дитячі та юнацькі роки віденського героя майже нічого не відомо. Деякі дослідники стверджують, що в молоді роки (близько 1660 р.) Юрко подався на Запорозьку Січ. Під час

одного з походів на Крим потрапив до турецького полону, був на галерах, потім на тютюнових плантаціях, досконало вивчив не лише турецьку та арабську мови, а й місцеві звичаї. Через деякий час його нібито викупили з неволі купці з Белграду. Так, на початку 70-х рр. XVII ст. Ю. Кульчицький почав працювати перекладачем у сербському представництві австрійської «Орієнтальної торговельної компанії», яка представляла інтереси цісаря Леопольда I на Сході, завдяки спілкуванню з іноземними купцями вільно оволодів також німецькою, угорською, італійською і татарською мовами. Документи свідчать, що, коли в 1678 р. турецька влада звинуватила купців компанії в шпигунстві проти султана й виселила їх із Белграду, Кульчицький, заявивши про своє польське підданство, уник репресій. Врешті він опинився в Аккермані (тепер Білгород-Дністровський), де працював у філіалі цієї ж компанії. У тому ж році, накопичивши вдосталь грошей, залишив компанію і перебрався до Відня, де став самостійним імпортером східних товарів. Цілком можливо, що десь у той же час він за дорученням цісаря Леопольда I перевозив листи до австрійського посольства в Туреччині, тому що пізніше часто титулував себе в документах «цісарський придворний кур'єр у Туреччині». За деякими джерелами, з 1679 р. Кульчицький служив військовим аташе, кур'єром та перекладачем у цісарського посла Георга Крістофа фон Кюнцта в м. Константинополі, звідки 1681 р. у спеціальному рапорті звернув увагу на підготовку Туреччини до війни.

У 1683 р. Ю. Кульчицький мешкав в одному з районів Відня Леопольдштадті,

у будинку капітана Франциска Амбросія Франка. З початком облоги турками австрійської столиці вступив до розвідницького загону, який очолював той же капітан Франк.

Подальші події, пов'язані з облогою Відня, барвисто описані в багатьох історичних та літературних дже-релах [1, 3-7, 10, 12, 13].

Великий візир Високої Порти Кара Мустафа розставив майже 160-тисячну турецьку армію з численними військами сателітів, зокрема татар, на правому боці Дунаю, оточуючи Відень півколом. Невідомо, чи варили каву турки в таборі під час попередньої облоги міста в 1529 р., хоча це цілком можливо, тому що султан Селім I після завоювання Єгипту в 1517 р. привіз до Константинополя як трофей кавові зерна. Але точно відомо, що через 154 роки турки, рушаючи на Відень, узяли з собою величезну кількість мішків із зеленими зернами кави для підтримки бойового духу своїх вояків.

Становище Відня ускладнювалося, зокрема, ще й тим, що цісар Леопольд I Габсбург разом з іншими високопоставленими особами з переляку залишив столицю напризволяще. Велика загроза нависла не лише над Австрією, але й над усім християнським світом. Папа Інокентій XI, намагаючись відновити ідею хрестових походів, закликав усіх європейських правителів до відсічі туркам, а також виділив значну суму для створення папського корпусу, до складу якого входили близько 4 тис. українських козаків, найкращих на той час вояків.

Оборонець Відня граф Ернст Рідігер Штаремберг мав у розпорядженні лише 16 тис. регулярного війська і близько 7 тис. віденського ополчення. Уночі 17 липня ситуація для захисників столиці вкрай погіршилася – війська Кара Мустафи зайняли Пратер і Леопольдштадт та перервали зв'язок міста з лівим берегом Дунаю. Серед оборонців розпочалися голод і епідемія червінки. Через постійний обстріл виникали пожежі. Тривалий час ішла боротьба за відокремлений від Віденської фортеці равелін, який оборонці все ж таки не змогли втримати. Турки намагались робити підкопи під стіни укріплення, щоб закладати міни;

фактично під стінами Відня йшла підземна війна. Мешканців охопив розпач, через місяць облоги кількість оборонців скоротилася майже вдвічі.

Граф Штаремберг потребував постійного зв'язку з князем Карлом V Лотарінгським, який зі своєю армією розтаборився на деякій відстані, тому шукав людину, яка б наважилася прокравшись через ворожий табір, потрапити до позицій військ, що наближалися на допомогу віденцям. Але всіх попередніх кур'єрів турки ввіймали та замордували. В цей критичний момент графові представили Кульчицького, який погодився доставити листи до командувача австрійських та німецьких військ князя Лотарінгського і повернутися з відповіддю. Крім цього, посланцю слід було передати листа цісареві Леопольду, в якому повідомлялося про тяжке становище в місті.

13 серпня, близько опівночі, Кульчицький вирушив у дорогу з листами й грамотою, яка на християнському боці мала забезпечити йому якнайбільшу підтримку. Його супроводжував слуга Юрій Михайлович, теж українець, родом із м. Сянока (тепер Польща), який перед тим був на службі в Константинополі у цісарського посла Йоганна Баптіста Казанови (мабуть, предка знаменитого авантюриста). Михайлович також знав турецьку мову і тамешні звичаї. Кульчицький був одягнений і озброєний як турецький купець, а Михайлович – як його слуга. Темної ночі, пробираючись поміж пагорбам, вони раптом зауважили, що знаходяться серед численних турецьких шатер і не знають, куди їм прямувати. Тому вирішили пересидіти до ранку, незважаючи на страшну зливу.

Вранці розвідники рушили під дощем далі, зі страху виспівуючи веселих турецьких пісень. Якийсь офіцер-ага підізвав їх до себе і запитав зі співчуттям, що їх примушує до мандрівки в таку погоду. Кульчицький, не запинаячись, пояснив, що він із Белграду, а його товариш із Великого Вараждина, вони маркітанти при турецькому таборі, але загубили все майно і тепер мусять найматися на якусь роботу, а зараз ідуть по виноград. Ага звелів напоїти їх кавою і відпустив, застерігаючи, щоб не потрапили до рук гяурів. Юрко з

Михайловичем, блукаючи узгір'ями, нарешті вийшли до селища Нусдорф, уздрівши на острові та на протилежному березі Дунаю вояків у християнському одязі й жінок, які прали білизну в річці, почали до них гукати. Побачивши двох чоловіків у турецькому вбранні, ті почали стріляти, але потім, почувши, що у посланців є листи з Відня, переправили їх човном на інший берег.

Поблизу стояв табір драгунів, їхній полковник, переглянувши папери, дав розвідникам коней та під охороною жовнірів доправив до князя Лотарінгського.

Одразу запалили вогонь, який був умовним знаком, що Кульчицький щасливо пройшов через турецький табір. Вранці 15 серпня 1683 р. посланець передав листи князеві Лотарінгському. Зголоднілих кур'єрів добре нагодували. Відвага Кульчицького і Михайловича викликала неабиякий подив у цісарському таборі, і князь осипав обох сміливців похвалами. Кульчицький усвідомлював, що від його вдалого повернення залежить порятунок Відня, тому вирішив якнайшвидше рушати назад. Пізно ввечері 16 серпня обох розвідників переправили через Дунай, і вони рушили вздовж ріки в напрямку міста. На щастя, знову розпочалася страшна буря, тому їм вдалося обминути турецькі пости. Уночі вони сховалися в підвалі спаленої хати, але коли туди ж спробував залізити якийсь волоцюга, розвідники з остраху вирішили не чекати світанку. Рановранці 17 серпня 1683 р. Кульчицький і Михайлович прибули назад до Відня.

Про щасливе повернення Кульчицького військо на іншому березі Дунаю повідомили сильний дим і сигнальні ракети. На radoщах Штаремберг, щоб зміцнити бойовий дух віденців, опублікував листа, якого приніс посланець. У листі висловлювався жаль з приводу втрати хоробрих офіцерів і вояків – оборонців міста – та повідомлялося, що з Баварії і Саксонії вже йде підкріплення – велике військо під командуванням польського короля Яна III Собеського.

Вважається, що окрім звістки про швидку допомогу Ю. Кульчицький міг також принести копію відомого «Листа запорожців турецькому султанові», яку

Юрко Кульчицький у турецькому вбранні. Гравюри та малюнок різних років [wikimedia.org]

одержав нібито від полковника Данила Апостола (Кульчицький, за польськими джерелами, мав у козацькому війську звання, аналогічне капітану в австрійській армії [14]). Документ було негайно перекладено німецькою мовою та трохи відредаговано з огляду на актуальні події, а за добу серед оборонців поширили листівку, яка містила «Лист турецького султана до козаків у Чигирині» та власне «Відповідь козаків», що і донині зберігається у фондах Віденської національної бібліотеки. Оскільки єдиного оригіналу листа запорожців не знайдено, а відомі лише його численні версії, датовані різними роками (1600, 1619, 1620, 1667, 1672, 1677, 1683), з різними підписами та адресовані трьом султанам, він вважається витвором українського літературного середовища початку XVII ст. і не має ніякого відношення до дипломатичного листування. Тож послання козаків до турецького султана фактично вперше побачило світ в друкованому вигляді у Відні в 1683 р. у вигляді «летючого листка» [7].

Поява знаменитого українського листа у австрійській столиці мала історичне та політичне підґрунтя, оскільки Османська імперія, намагаючись перешкодити набору до армії Яна III Собеського козаків із Правобережної України та Запоріжжя, надсилала туди листи із закликом до підпорядкування султанові.

Пізніше знову виникла потреба відправити кур'єра до князя Лотарінгського, але цього разу прокладеним шляхом через турецький табір пішов лише Михайлович, зважаючи на побоювання, що турки можуть впізнати Кульчицького. Михайлович вирушив 19 серпня і щасливо повернувся 23 серпня. Наступного разу, 27 серпня, Кульчицький вирішив іти один, але якраз у цей день у Відні стратили двох турецьких розвідників, один з яких перед смертю зізнався, що у турок є докладний словесний портрет Кульчицького; це означало, що у разі спроби пройти через турецький табір його напевно чекає смерть. Тому з листами знову послали Михайловича, який, зазнавши пригод, повернувся до Відня 31 серпня. На зворотному шляху турки викрили його, тоді він стяв голову з них голову і на його коні примчав до міста.

Після цього облога Відня тривала вже недовго. 3 вересня 1683 р. польські війська об'єдналися на березі Дунаю з австро-німецькими загонами, і Ян Собеський, виконуючи союзний договір із царем Леопольдом I (так звана Священна ліга проти Османської імперії), прийняв на себе командування 77-тисячною союзною армією, в якій у складі польських частин були також полки шляхтичів та селян українського (руського) походження,

що, за різними джерелами, налічували від 10 до 15 тис. вояків [7].

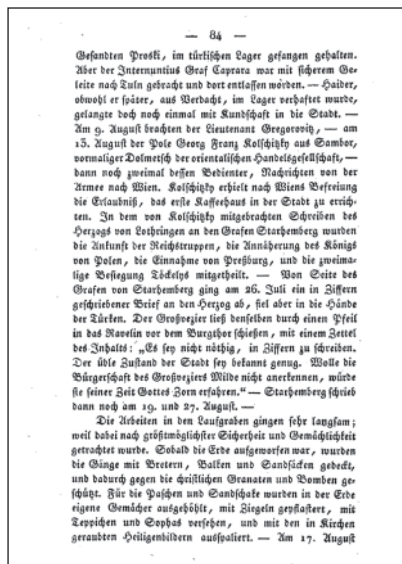
11 вересня 1683 р. віденці побачили сигнальні ракети, а це означало, що союзні війська готові до наступу. Головна битва за австрійську столицю відбулася 12 вересня. На світанку турки почали штурмувати фортецю, але захисники, сподіваючись на те, що скоро знімуть облогу, успішно витримали три атаки супротивника. У цей час союзна армія вдарилася в тил турецькому війську. Кара Мустафа, покладаючись на чисельну перевагу свого війська, навіть не наказав побудувати укріплення. Був лише кепсько споруджений редут, про який нагадує назва одного з віденських парків – Türkenschanz. Цінними для інформування союзного війська про розташування турків були спостереження Кульчицького.

Вирішальну роль у битві зіграли важка польська кіннота та артилерія короля Собеського, які чекали слушного моменту у Віденському лісі. Король вислав до турків корогву гусарів для розвідки. Візир Кара Мустафа вирішив, що це розпочалася головна атака ворога, і спрямував на них основні сили. Поляки, відступаючи до лісу, розділились на дві частини і піддали турків нищівному вогню артилерії з узлісся. Основні сили Я. Собеського знищили залишки турецької кінноти і вдарили в центр

«Звільнення Відня 1683 р.». Ф. Геффельс, близько 1685 р. (Історичний музей, м. Відень, Австрія) [wikimedia.org]

Інформація про Юрія Кульчицького у Військовому журналі (м. Відень, Австрія, 1834 р.), де його називають «поляк Георг Франц Колціці з Самбора» [13]

ворожого війська з боку незахищеного обозу, роз'єднавши турецькі та татарські війська; німецька армія вздовж берега Дунаю атакувала турків із флангу; а українські козаки під проводом (як стверджує автор «Історії Русів») кошового отамана Євстафія (Остапа) Гоголя та полковників Апостола, Булиги, Семена Палія (Гурка), Даровського, Іскрицького (Іскри), Хоменка, Сірка, Ворони, Самойловича пішли в наступ

на головний штаб Кара Мустафи. Коли подільський полковник Остап Гоголь, який протягом 1675–1678 рр. був гетьманом правобережного Війська Запорозького, загинув у бою, його булаву перебрав білоцерківський полковник Семен Палій [5]. З інших джерел відомо, що Остап Гоголь помер іще на початку 1679 р., а діями козацького війська під Віднем керував гетьман Стефан Куницький [7].

«Битва народів» тривала цілий день. Під ударами об'єднаного війська побігли спочатку татарська кіннота, потім охорона обозу, а за ними навіть елітне військо – яничари. В результаті чітких, скоординованих дій союзників під керівництвом короля Яна Собеського Відень було визволено. Султанське військо втратило понад 30 тис. воєнків, тікаючи, кинуло артилерію й увесь обоз. Віденська відсіч та наступна дводенна битва з відступаючим військом під Парканами в Угорщині 7 і 9 жовтня 1683 р. поклали край турецькій експансії на християнську Європу [4]. Роздратований принизливою поразкою свого війська султан наказав задушити Кара Мустафу зеленим шнуром.

Розгром під Віднем став для Оттоманської імперії початком так званого Періоду відступу («Ріджат деврі») з Центральної та Південно-Східної Європи та означав поразку в боротьбі за право бути єдиними володарями візантійської спадщини [7].

В бою Юрко Кульчицький був поранений. Опікувалась ним його друга дружина – дочка відомого хірурга Леопольдина Майер. Трохи згодом Кульчицький написав спогади про тогочасні віденські події «Розповідь очевидця, який у турецькому одязі перейшов через ворожий табір і, повернувшись назад, першим приніс звістку», які були видані німецькою мовою у Відні і Зальцбурзі 1684 року [11]. Тривалий час ця книжка була бестселером, нею зачитувалося багато поколінь вдячних австрійців.

Вияв радості віденців та об'єднаної християнської армії був бурхливим, а здобич – величезною. У руки переможців і змучених голодом під час довгої облоги віденців потрапили вражаючі трофеї: 20 тис. наметів, 20 тис. биків, буйволів, верблюдів і мулів, 10 тис. баранів, 100 тис. мішків зерна.

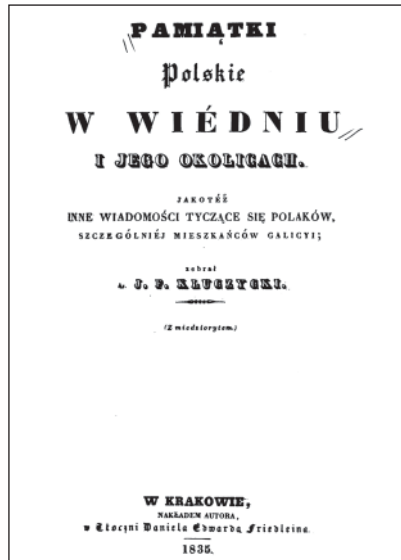
Баварські драгуни на дунайському острові захопили ще й 300 мішків сірозелених зерен, призначення яких ніхто не знав. Правда, лейтенант, який командував загоном, чув, начебто цими зернами турки годують верблюдів, але, оскільки верблюдів у Європі катма, він наказав викинути мішки в Дунай. Та острів'яни бурхливо запротестували, боячись отруєння річки. Тоді лейтенант наказав розпалити багаття, куди вкинули

кілька мішків. У цей момент начебто з'явився Кульчицький, який з часів турецького полону чудово знав про споживання цих зерен і поспішив утрутитися. Герою віденської епопеї не могли відмовити, і таким чином запаси кави були врятовані. Величезна кількість мішків кави стали його власністю. В інших джерелах стверджується, що каву Кульчицькому особисто подарували чи то цісар Леопольд I, чи то король Ян III Собеський.

Вдячні городяни визнали Юрка Кульчицького героєм Відня – він став почесним громадянином міста і отримав від магістрату значну суму грошей, але замість обіцяного окремого будинку дістав лише помешкання. Цісарським указом Кульчицького на все життя було звільнено від сплати податків. Згодом, 10 січня 1684 р., його було призначено особистим перекладачем австрійського цісаря з турецької та угорської мов, він отримав посаду цісарського придворного кур'єра з річною платнею 100 гульденів. Крім того, посадник і віденська рада задоволили прохання Кульчицького й дозволили йому відкрити в місті кав'ярню.

Деякі історичні джерела дорікають Ю. Кульчицькому в намаганні максимально використати своє особливе становище для одержання матеріальної вигоди від магістрату Відня, а саме: будинка і більшої грошової компенсації, однак, очевидно, він вимагав лише виконання обіцянок можновладців. Врешті-решт у 1685 р. магістрат виділив йому окремий будинок у Леопольдштадті на вул. Haidgasse, 30 (тепер № 8).

Спершу Кульчицький продавав каву на вулицях, носячи на дошці дзбанки й горнятка, таким чином активно рекламуючи новий для мешканців Відня напій. Гірка кавка не смакувала віденцям, до того ж ще надто свіжим був спогад про турецьку навалу, щоб городяни, які просиділи в облозі кілька місяців, могли із задоволенням пити каву по-турецьки. Подейкують, що йому допоміг випадок. Одного разу у каву випадково потрапив цукор, і Юрій здивувався, що цукрована кавка смакує куди краще. Тоді спробував додати трохи молока – смакувало ще ліпше. Оскільки ж Кульчицький був не тільки хоробрим, але й

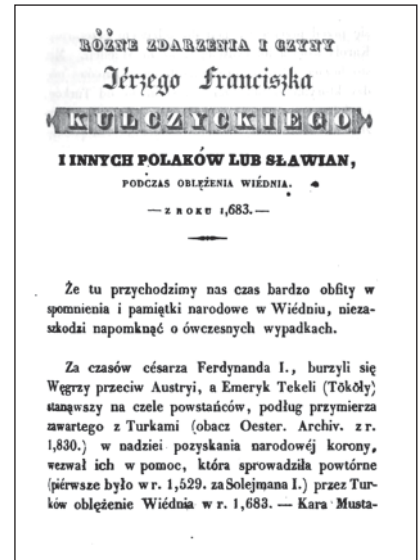

Інформація про Юрія Кульчицького у книзі «Польські пам'ятки у Відні і його околицях» (м. Краків, Польща, 1835 р.) [10]

заповзятливим, то й вирішив: якщо кавка по-турецьки не подобається, будемо готувати каву по-віденськи. Таким чином з'явилася віденська кавка, яка сподобалася городянам. Винахід Кульчицького викликав жах у полонених турків, але вельми припав до душі віденським міщанам [9].

Виноградники навколо Відня були спалені та витоптані турками, тому його жителі на декілька років залишилися без звичного для них вина, і їм нічого не залишалось, як спробувати напій, що готувався в першій кав'ярні Кульчицького на Зінгерштрассе, 9. А коли Кульчицький замовив у віденського пекаря Крапфа рогалики у вигляді півмісяця, що називалися «кіпфель», патріотичні почуття віденців були задоволені повністю. Відтепер кожен житель Відня щоранку з великим задоволенням випивав горнятко кави по-віденськи з рогаликом, що нагадував форму ненависного півмісяця, який прикрашав прапори турків.

Продавши своє помешкання, Кульчицький придбав натомість скромне невелике приміщення неподалік собору Святого Стефана, перетворивши його на шинок. Оскільки кавка по-віденськи стала дуже популярною, то він відкрив у 1687 р. новий шинок «Під синьою пляшкою». Тут уже було просторе, але дуже темне приміщення, освітлене венеціанською люстрою зі свічками. Уздовж стін стояли

дерев'яні лави, а перед ними дубові столи. Усередині шинку гості спілкувалися навстоячки. Кульчицький зустрів відвідувачів у фантастично багатому козацько-шляхетському строї або в турецькому одязі. Кожного гостя він за козацьким звичаєм вітав словами: «Що нового, братчику-серденько?», тому нічого дивного, що й прізвисько дістав у віденців «братчик-серденько» (Bruder-Herz). За свідченням віденців, ця приповідка й досі залишилася в їхній мові. Між іншим, зараз вони вітають один одного фразою «Grüß Gott», яка дуже схожа на галицьку «Слава Ісус!».

За вивіску для шинку «Під синьою пляшкою» правив турецький кавник (джезва), який пізніше став символом усіх кав'ярень. Заклад швидко став відомим у всьому місті. Відвідувачі вчачали сюди не тільки заради кави, але передусім, щоб побачити Кульчицького, який у віденців користувався великою популярністю. Часто можна було бачити в нього графа Рідігера Штаремберга і князя Євгена Савойського. Вабила гостей і його вродлива жінка Леопольдина Майер. Пізніше цю кав'ярню часто відвідували Ф. Шуберт та Й. Штраус.

Мабуть, не випадковою є назва кав'ярні «Під синьою пляшкою» (*Zu der Blauen Flasche*), що підтверджує козацьку вдачу Ю. Кульчицького. Ця назва згадується лише в контексті з кав'ярнею Кульчицького. Чому пляшка?

«Юрій Кульчицький – хазяїн кав'ярні «Під синьою пляшкою» (невідомий художник, 1900 р.) [wikimedia.org]

Пам'ятник Юрію Кульчицькому на розі Колчицькіґассе та Фаворітенштрассе

З одного боку, для залишених без вина віденців назва кав'ярні могла бути своєрідною рекламною приманкою. З іншого боку, одним із невід'ємних козацьких атрибутів, які можна бачити на стародавніх українських народних картинах «Козак Мамай», крім шаблі, пістоля (мушкета), порохівниці, спи-са, люльки, коня, бандури (кобзи), шапки,

сумки, обов'язково була пляшка з чаркою. Гарною пляшкою, звичайно, повною, козаки дорожили, навіть клали до козацької могили або залишали пляшку з чаркою зверху. Очевидно, що і в колишнього козака Юрія Кульчицького була така, дорога для нього реліквія – синя пляшка. До того ж, як відомо, синій венеціанський посуд,

колір якого одержували за допомогою домішки кобальту, був досить цінним і популярним в XVI–XVII ст. [4]. За іншою версією, Леопольдина Майер вилікувала пораненого Юрка Кульчицького одержаним від батька зіллям, яке тримала в синій пляшці [12].

Юрій Франц Кульчицький помер у 54 роки від сухот 19 лютого 1694 р. і був із почестями похований на центральному віденському цвинтарі біля собору Святого Штефана (кладовище й могила не збереглися). Кульчицький живе в пам'яті віденців до нинішнього дня передусім як патріарх віденських кав'ярень.

У 1862 р. іменем Кульчицького була названа одна з вулиць Відня, вірніше провулок Kolschitzkygasse в районі Відень (Wieden, дільниця 4), поблизу Південного вокзалу (Südbahnhof). Неподальок знаходиться палац та парк Бельведер. Між іншим, українська назва «Відень» походить саме від цього найстарішого району міста. У 1865 р. на розі Колчицькіґассе, 2 та Фаворітенштрассе, 64, на висоті другого поверху було встановлено пам'ятник Кульчицькому роботи скульптора Емануїла Пенделя. На цьому місці колись знаходилася «Гранд кав'ярня Цверіна ім. Кульчицького», яка була оздоблена настінними малюнками, що зображали сцени з облоги Відня, та портретами короля Яна Собеського та Юрія Кульчицького. Скульптура зображає Кульчицького в турецькому одязі, але з козацькими вусами, у лівій руці таця з філіжанками, а в правій – кавник, з якого він наливає каву у філіжанки; в ногах – хоругви і зброя переможеного турецького війська.

Окрім пам'ятника існує старовинний портрет Ю. Кульчицького, виконаний олійними фарбами, який тривалий час висів у залі президії Віденського товариства кавоварів (Kaffeeseieder-Genossenschaft). Крім того, на спеціальному штандарті віденських кав'ярників було зображено сцену надання цісарем Леопольдом I організатору кавового руху привілею – ліцензії на відкриття у Відні першої кав'ярні. Юрко Кульчицький також зображений на полотні Яна Матейка «Собеський під Віднем» 1883 р. (знизу крайній зліва), яке знаходиться у Ватикані. Як видно,

«Перемога Яна III Собеського над турками під Віднем». Ян Матейко, 1883

Кульчицький навмисно зображений лише наполовину, що символізує угаємничність досвідченого розвідника. На картині Я. Собеський передає посланцю до папи Інокентія XI листа про перемогу, який починався знаменитими словами Юлія Цезаря після перемоги над Фарнакесом, сином Мітрідата VI: *Veni, vici* (більш відоме *Veni, vidi, vici*) – «прийшов, побачив, переміг».

Не забутий наш славний земляк Юрко Кульчицький і на батьківщині. Так, у старому центрі Львова, на вул. Руській, 4, існує кав'ярня «Під синьою пляшкою» в стилі доби Франца Йосифа, названа на честь колишньої кав'ярні Юрія Кульчицького у Відні. 2010 рік на Львівщині відзначався як рік «славного козака Юрія Кульчицького». Того ж року 28 серпня в с. Кульчиці поблизу Музею Петра Сагайдачного коштами канадських українців відкрито пам'ятник Юрію Кульчицькому (скульптор Ігор Лихий), дуже схожий на віденський.

Однак історичні факти дещо прозаїчніші... Першу у світі кав'ярню було відкрито у Туреччині в Стамбулі (1554), першу в Європі – у Венеції (1647), пізніше у Лондоні (1652), Парижі (1660) і Гамбурзі (1677).

На основі документів, що збереглися до нашого часу, історики стверджують, що у 1685 р. імператор Леопольд I (1658-1705) на 20 років видав патент на

продаж кави і чаю у Відні вірменському торговцю на ймення Йоханнес Деодатус (справжнє ім'я – Ованес Астуцацатур). Місце цього першого магазину чи кав'ярні позначене настінною дошкою на Ротентурмштрассе, 14. Історичні джерела називають Йоханнеса Деодатуса шпигуном, який отримав кавовий привілей за заслуги перед королем. Однак зайва активність завдала бізнесу: під час облоги Белграду Деодатус спробував знову здобути в очах Євгена Савойського лаври хитрого агента, вплатився в складну інтригу, його було звинувачено як подвійного агента, і він ледь викрутився з цієї халепи. Цим скористалися четверо інших торговців Ісаак де Лука, Йозеф Девіх, Андре Бен та Філіп Рудольф Перг, які отримали у 1700 р. від того ж імператора Леопольда I патенти на кавовий бізнес. Так, мало-помалу в 1714 р. у Відні було вже 11 кав'ярень, а 1780 р. лише в Леопольдштадті аж 6 кав'ярень. Місцевим жителям так припала до душі кава, що у 1839 р. у місті було вже 80 кав'ярень та ще 50 у передмісті. Нині у австрійській столиці майже 1800 кавових закладів [9].

Не витримує критики й інша легенда, що саме Ю. Кульчицький першим додав до кавового напою цукру та молока. Та це не так і важливо: хто б не був винахідником цієї новації і відкрив першу

кав'ярню у Відні, але саме завдяки «віденській відсічі» кава стала такою популярною серед його жителів, а місто отримало звання кавової столиці Європи.

А тепер декілька слів про чудове місто Відень.

Особисто у мене столиця Австрії асоціюється з конференціями Європейської спілки геовчених та інженерів (EAGE) 2006 та 2011 рр. Обидва рази конференція і виставка відбувалися в Ярмарковому центрі Messe Wien. А вперше я потрапив до Відня в 2002 р., також по дорозі на конференцію EAGE, яка проходила у Флоренції.

Відень славиться чистою водою, що самотоком тече з альпійських регіонів Шнееберг (Schneeberg), Ракс (Rax), Снігові Альпи (Schneealpe) та Хохшваб (Hochschwab), на своєму шляху обертаючи турбіни ГЕС та виробляючи до 65 млн кВт електроенергії, якою можна забезпечити невелике місто. Винятково смачну віденську воду можна пити безпосередньо з крана. Перший віденський водогін завдовжки 129 км був побудований упродовж 1871–1873 рр., а другий – 180-кілометровий – функціонує з 1910 р. і до сьогодні. Між іншим, Відень став першим у світі містом, у якому вода знаходиться під захистом Конституції.

Віденський ярмарковий центр (Messe Wien)

Справжній «Захер» подається зі збитими вершками

Ще одна візитна картка Відня – шоколадні кульки «Моцарт» (Mozartkugel) в золотисто-червоних обгортках. Втім, жителі Зальцбурга – батьківщини видатного композитора – вважають, що справжні цукерки «Моцарт» можна придбати лише в Зальцбурзі, та й обгортки повинні бути блакитно-сріблястого кольору (Original Salzburger Mozartkugel).

Майже такі ж суперечки точаться між двома віденськими кав'ярнями щодо автентичності шоколадного торта «Захер», назва якого походить від імені кондитера Франца Захера (1816-1907), який придумав цей рецепт приблизно у 1832 р., у віці 16 років. Торт «Захер» (подібний до нашого торта «Празького») подається в культовій кав'ярні «Захер»

(Sacher Café), розташованій на першому поверсі однойменного готелю (на розі вулиць Kärntnerstrasse та Philharmonikerstrasse), у тилівій частині Віденської опери. Основна суперечка полягає в тому, скільки в торті має бути прошарків абрикосового джему. Власники кав'ярні «Демель» (Demel), яка знаходиться поблизу кав'ярні «Захер», зробили в 1934 р. скандальну заяву, що оригінальний рецепт торта був вигаданий саме в їхньому закладі, і на це були причини: син Франца Захера Едуард деякий час працював у цій кав'ярні і продав Демелю оригінальний рецепт торта. У результаті повторної судової тяганини, яка тривала з 1954 до 1963 рр. (мабуть, лише австрійці можуть так серйозно ставитися до шоколадного торта), кав'ярні «Демель» було дозволено називати свій торт «демельський Захер». Отже, автентичним вважається лише торт із круглою шоколадною медаллю, яку виготовляють у кав'ярні «Захер». Однак деякі гурмани вважають торт «демельський Захер» смачнішим завдяки двом прошаркам джему замість одного. Мені також вдалося скуштувати знаменитий торт саме в кав'ярні «Захер», зі збитими вершками і кавою по-віденськи.

Чи не єдине, що нагадує у Відні про Другу світову війну, – велетенські башти протиповітряної оборони, так звані флактурми. Частина з них так і залишилися стояти в міських парках, тому що зламати їх не під силу навіть сучасній техніці, а стіну флактурму заввишки 34 м, яка розташована в парку Естерхазі, уподобали скелелазі.

Австрійці – дуже спортивна нація. Австрійські спортсмени традиційно перемагають у зимових видах спорту – гірських лижах (слаломі, слаломі-гіганті, швидкісному спуску), стрибках із трампліну. У західному районі Відня розташована «вулиця переможців» Маріяхільферштрассе, там на бронзових дошках можна побачити відбитки рук і ніг та автографи австрійських чемпіонів: Франц Кламмер – олімпійський чемпіон 1976 р. зі швидкісного спуску та чемпіон світу 1974 р. у гірськолижній комбінації; Леонард Шток – олімпійський чемпіон

Центральна площа Грацу

та чемпіон світу зі швидкісного спуску 1980 р.; Ханс Хінтерзеер – чемпіон світу зі швидкісного спуску 1982 та 1984 рр.; Петра Кронбергер – дворазова олімпійська чемпіонка 1992 р. та чемпіонка 1991 р. з альпійських видів спорту; славетні гірськолижники Бенджамір Райх – багаторазовий олімпійський чемпіон, чемпіон світу та володар Кубка світу; Маріо Матт – чемпіон світу 2001 р.; Ніколь Хосп – чемпіонка світу 2007 та 2013 рр.; Томас Сікора – дворазовий володар Кубка світу 1997–1998 рр.; Мануела Ріглер – чемпіонка світу зі сноуборду 2005 р. та володарка Кубка світу, і нарешті Томас Морґенштерн (Моргі, як його ласкаво звуть австрійці) – олімпійський чемпіон та багаторазовий чемпіон світу зі стрибків із трампліну.

Альпійські гірськолижні траси із тисячами підйомників, великими і малими готелями збирають взимку силу-

силенну любителів зимового спорту. Але й влітку на альпійських льодовиках можна непогано «перезимувати літо».

Австрійцям не відмовиш у почутті гумору. У віденському міському парку знаходиться пам'ятник Йоганну Штраусу. Зараз парк ремонтують, а позолочену скульптуру батька вальсів поставили біля клумби на постаменті для нагородження, причому на другому місці. Важко відмовити собі у задоволенні пограти разом з великим майстром на скрипці.

Не можна не сказати декілька слів про Грац (Graz) – столицю землі Штірія (Steiermark), куди мені вдалося потрапити з екскурсією. Через місто протікає швидка річка Мур, над ним здіймається Замкова гора (Schloßberg) з Годинниковою баштою (Uhrturm), на яку можна піднятися по відкритих в 1918 р. Військових сходах (Kriegssteig), що мають 400 східців, або фунікулером.

На головній площі міста, яка так і називається Hauptplatz, знаходиться дуже ефектна ратуша (Rathaus з німецької – «будинок рад»), побудована у XIX ст., уже третя на цьому місці. Посеред площі стоїть скульптура Штірійського принца, ерцгерцога Йоганна (1782–1859). Жителі Грацу дуже поважають цього видатного представника роду Габсбургів за його близькість до народу (його дружиною була дочка поштмейстера) та діяльність на благо Штірії.

Після екскурсії містом ми пообідали в невеличкій кав'ярні на площі Дзвонів (Glockenspielplatz). Тут подають апетитні ковбаски з вельми смачним пивом Glöckl Bräu власного виробництва, звареним майстром Геральдом Цанкером. А от австрійський хрін (німецькою Kren (майже по нашому), або Meerrettich), крупно натертий на тертушці, сухий та без звичних нам приправ, мене дуже розчарував.

Містечко Бернбах, церква Святої Барбари

Уздовж штрійських автобанів можна бачити дивні для ока українця бузинові сади, що розкинулися на схилах пагорбів. Австрійці виробляють з квітів бузини (німецькою Holunder) ліки, напої, шипуче вино, а з ягід – лікери. Чудернацько виглядають і яблуневі сади, вкриті сіткою чорного кольору. По-перше, сітка нагрівається від сонячного тепла і вберігає дерева від прохолодного повітря з передгір'їв, а по-друге, захищає дерева і плоди від частого тут граду.

Дуже люблять австрійці олію з гарбузового насіння (Kürbiskernöl), яку використовують, як ми соняшникову. Між іншим, гарбузова олія дуже корисна для літніх чоловіків.

У Західній Штрії розташований кінний завод Пібер – батьківщина всесвітньо відомих ліпцаннерів, чарівних коней, які народжуються чорними, а через деякий час стають білими. У Іспанську школу верхової їзди (Spanische Hofreitschule)

Зі Штраусом

беруть лише цих винятково розумних коней, які після чотирьох років наполегливого навчання демонструють всілякі фокуси на манежі віденського королівського палацу Хофбург.

Ще один цікавий екскурсійний об'єкт, що знаходиться в містечку Бернбах, – церква Святої Барбари, створена у 1987–1988 рр. знаменитим архітектором Фріденсрайхом Хундертвассером, який не визнає рівних поверхонь і усе життя ходить в шкарпетках різного кольору.

Далі повз замок Рігерсбург, що стоїть на високій скелі, ми потрапили на шоколадну фабрику «Цоттер» (Zotter). Екскурсія цехами, яку тут називають «шоколадний театр» або «шокоманія», супроводжувалась безперервною дегустацією шоколаду на різних стадіях його виготовлення: від какао-бобів із Бразилії, Нікарагуа, Еквадору, Перу та Домініканської Республіки до готової продукції, у тому числі шоколаду з

Замок Пієрсбург

гарячим гірським молоком із Тіролю, що виробляють екофермери. Можна лише дивуватися фантазії кондитерів фабрики, які комбінують найнесподіваніші начинки: зі смаком троянди з грейпфрутом, кеш'ю з ананасом, арахісу з мандарином, вишневого лікеру з марципаном, рому з кокосом, маку із корицею та абрикосовим шнапсом, мигдалю із родзинками в горілці, хіба що не з марихуаною, хоча гід щось таке казав і про коноплю. Є й шоколад «Для закоханих» (начинка зі смаком малини з кокосом), «Найкращому татові у світі» (гіркий шоколад зі смаком віскі), «Перша допомога» (нуга з горіхами), «Для сплюхів» (начинка з міцною кавою). Немає хіба що сала в шоколаді, і ми жартома запропонували включити цю продукцію до асортименту виробів фабрики Zotter. Кажуть, є така лиха шоколадна хвороба, але лікує від цієї хвороби лише хороший шоколад...

До побачення, Австріє, далека і близька.

1. *Горобець В., Чухліб Т.* Незнайомі Кліо. Таємниці, казуси і курйози української історії. Козацька доба. – Київ: Наукова думка. – 2004. – 310 с.

2. *Кобиланський А., Комарницький С.* Саси в українській культурі. Історія української шляхти. – <http://viche-boroslava.org.ua>

3. *Мицько І.З., Паславський Т.Б.* Юрій-Франц Кульчицький – герой оборони Відня 1683 року. – Львів: Астролія. – 2006. – 96 с.

4. *Музичук Н.* Юрій Кульчицький – герой Відня та батько віденських кав'ярень. – Громада. – 2010. – № 3.

5. *Пошивак А.Р.* Юрій Кульчицький – Герой Відня. – <http://sambirman.org>

6. *Чухліб Т.* Кофе по-турецки, по-венски или по-українски? – Зеркало недели. – 21 лютого 2004. – № 7.

7. *Чухліб Т.* Український відгомін битви європейської коаліції з османами під Віднем

1683 р. – Україна в Центрально-Східній Європі. – 2007. – № 7. – С. 197–215.

8. *Щурат В.* Патріарх віденських каварників / Календар-альманах «Кривавого Року». – Відень. – 1917. – С. 108–109.

9. <http://www.galca.ua/jurij-kulchickij.html>

10. *Kluczycki J.F.* Pamiątki Polskie w Wedniu i jego okolicach. – Krakow. – 1835. – 356 s.

11. *Koltschitzki G.F.* Wahrhafte Erzählung, welcher Gestalt in der ängstlichen turk. Belagerung etc. durch das feindlich Lager gedrunen, und die erste Kundschaft zurück gebracht worden. – Wien und Salzburg: J.B. Mayr, 1684.

12. *Kulczycki J.S.* Prawdziwa legenda wiedeńskiej wiktorii. – Wspólnota Polska. – 6, 2007 (http://www.wspolnota-polska.org.pl/index3fe9.html?id=kw7_6_13).

13. *Österreichische Militärische Zeitschrift.* Jahrgänge 1811, 1812 und 1813. Band 1. – Wien. – 1834. – 247 s.

14. www.victoria.millenniumstudio.pl